
БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Р. О. Мовчан

доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного
університету імені Василя Стуса,
канд. юрид. наук, доцент

С. В. Незнайко

заступник начальника першого
слідчого відділу слідчого управління
прокуратури Львівської області
канд. юрид. наук

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 270-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вина, умисел, необережність, мотив, мета, об'єкти житлово-комунального господарства.

Як відомо, у нашій державі на найвищому законодавчому рівні закріплено положення про те, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може підлягати покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Конституції України). Зазначений конституційний імператив знайшов своє втілення в одному із найважливіших принципів кримінального права – принципу суб'єктивного інкримінування, тобто відповідальності тільки за наявності вини, яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину.

Відповідно до ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК) виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Однак правильне визначення суб'єктивної сторони злочину значно ускладнюється в тих випадках, коли має місце різне – умисне чи необережне – ставлення особи до різних об'єктивних ознак одного і того ж злочину (змішана форма вини). Зокрема, подібні проблеми можна спостерігати при встановленні суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (далі – ЖКГ).

Окремі аспекти порушеної проблеми досліджувались такими науковцями, як В. В. Антипов, О. П. Дячкін, І. Б. Медицький, Л. О. Мостепанюк, В. О. Навроцький, Н. О. Сербіна, О. В. Смаглюк, В. П. Тихий. Водночас невирішеними й досі залишаються низка важливих та гостро дискусійних у науці кримінального права питань теоретичного та нормативного характеру, пов'язаних з правильним визначенням суб'єктивної сторони основного та кваліфікованих складів вказаного злочину, а також її впливу на кваліфікацію, що зумовлює актуальність і доцільність проведеного дослідження.

Метою статті є комплексна характеристика суб'єктивної сторони складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» та обґрунтування висновків і рекомендацій щодо кваліфікації досліджуваного посягання.

Назва та зміст ст. 270-1 КК чітко вказують на те, що кримінально караним визнається лише умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Вчиняючи умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, винна особа повністю усвідомлює суспільну небезпечність свого посягання, що обов'язково включає і усвідомлення того, що наслідком відповідного діяння може стати неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ. При цьому особа передбачає й настання відповідних наслідків, адже передбачення перебуває в нерозривному зв'язку з усвідомленням. Як з цього приводу відзначали Г. А. Злобін і Б. С. Нікіфоров, передбачати подію – означає усвідомлювати її як результат іншої події. Передбачення – завжди є усвідомленням впливу властивостей іншої події як причини, що призводить до необхідності, ймовірності, можливості або невиключеності реалізації цих властивостей у вигляді наслідку або результату події [1, с. 89–90].

Отже, можна стверджувати, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК, характеризується виключно умисним ставленням до проміжних наслідків. Через це не можна погодитись із висловленою О. В. Смаглюком тезою про те, що відношення особи до наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ характеризується необережною виною [2, с. 463], адже за таких умов з'явилися б підстави констатувати відсутність складу злочину, що розглядається. При цьому потрібно зазначити, що ставлення винного до проміжних наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може характеризуватися не лише бажанням, але й свідомим припущенням можливості їхнього настання.

Але відразу слід зробити важливе застереження – всі зазначені вище положення характеризують ставлення суб'єкта лише щодо вчиненого ним діяння та проміжних наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення відповідної загрози. На жаль, приписи ст. 270-1 КК не дають подібного чіткого уявлення щодо став-

лення винної особи до настання похідних наслідків у вигляді спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнової шкоди у великому розмірі (ч. 1), або інших наслідків, передбачених кваліфікованими (особливо кваліфікованими) складами досліджуваного злочину. Така ситуація зумовила наявність різних поглядів щодо цього питання.

Окремі науковці вважають, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК, характеризується виключно необережним ставленням до похідних наслідків, тоді як інші допускають непрямий умисел до настання «спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей» і лише необережність до «майнової шкоди» або «загибелі людини»; на думку ж третіх, відношення винного до настання похідних наслідків можливе як у формі умислу, так і бути результатом необережності. Відповідно до обраної вченими позиції змінюється і їхнє бачення щодо кваліфікації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Так, коментуючи ст. 270-1 КК, В. П. Тихий обмежується вказівкою на те, що відповідний злочин може бути вчинений у формі прямого або непрямого умислу [3, с. 523]. Натомість В. О. Навроцький зазначає, що суб'єктивна сторона аналізованого посягання характеризується умисною виною відносно заподіяння проміжних наслідків та необережною – відносно похідних наслідків. При умисному ж ставленні до похідних наслідків скоєне має кваліфікуватися за статтями про умисні злочини проти особи чи проти власності [4, с. 821].

Власне бачення щодо цієї проблематики висловлює і В. В. Антипов. На думку криміналіста, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 досліджуваної заборони, характеризується виною у формі умислу або подвійною виною. Але, на відміну від В. О. Навроцького, В. В. Антипов диференціює кваліфікацію умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у залежності від того, який похідний наслідок був спричинений такими діями. У випадках, коли особа бажала або передбачала і хоча не бажала, але свідомо припускала настання такого (похідного) наслідку, як спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей (частини 1 і 2), злочин, за переконанням правника, є умисним. У той же час фахівець відзначає, що ставлення до спричинення майнової шкоди (частини 1, 2 і 3) або загибелі людей (ч. 3) може бути лише необережним, що зумовлює подвійну (складну) форму вини. У випадках бажання настання майнової шкоди у великому розмірі чи в особливо великому розмірі за відсутності корисливої мети вчинене має кваліфікуватися за ст. 194 КК. Знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ з умислом на заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті людини має кваліфікуватися за статтями розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи» [5, с. 415].

У методичних рекомендаціях щодо розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів ЖКГ, розроблених колективом

авторів на чолі з С. С. Чернявським, висловлюється подібна точці зору В. В. Антипова позиція. Її зміст полягає в тому, що суб'єктивна сторона аналізованого злочину передбачає як прямий умисел, так і змішану форму вини. При цьому юристи відзначають, що винний може умисно ставитись як до пошкодження, так і до майнової шкоди в результаті пошкодження даних об'єктів, однак відкриття каналізаційного люку для того, щоб туди впала людина, потрібно кваліфікувати за наявності всіх належних обставин, наприклад, як злочин проти життя та здоров'я [6, с. 11]. З цього вбачається, що зазначені науковці, на відміну від В. В. Антипова та В. О. Навроцького, аргументують думку про те, що у випадках, коли винний умисно ставиться не лише до знищення та пошкодження об'єктів ЖКГ та проміжних наслідків цих дій, але й до похідних наслідків у вигляді майнової шкоди у великому розмірі, скоєне має кваліфікуватися за ст. 270-1, а не ст. 194 КК.

Стосовно ж наслідків у вигляді загибелі людей чи інших тяжких наслідків автори відповідних рекомендацій допускають як умисне, так і необережне ставлення до таких наслідків особи, яка умисно знищує або пошкоджує об'єкти ЖКГ. При цьому, за умови необережного відношення до вказаних наслідків вчинене, на думку правознавців, має кваліфікуватися лише за ч. 3 ст. 270-1 КК; при умисному ж відношенні (прямий або непрямий умисел) – за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270-1 і відповідною частиною ст. 115 КК [6, с. 11–12].

Досліджуючи подібні за змістом до ст. 270-1 КК злочинні посягання (ст. 194-1, 272, 290, 360 КК), О. П. Дячкін вказує на те, що здійснюючи умисне руйнування, пошкодження або приведення іншим шляхом у непридатний для експлуатації стан об'єктів електроенергетики та зв'язку, особа цілком усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, яке включає усвідомлення багатоб'єктності посягання, а також усвідомлення того, що діяння може породити повне або часткове приведення в непридатний стан охоронюваних кримінальним законом предметів посягання, що, у свою чергу, може привести до настання будь-яких інших наслідків, як передбачених, так і непередбачених статтею закону. Далі криміналіст зазначає, що вольова ознака умислу при вчиненні посягань на об'єкти електроенергетики та зв'язку по відношенню до самого діяння полягає в бажанні вчинити руйнування, пошкодження або інші дії, спрямовані на приведення у непридатний для експлуатації стан зазначених предметів, а по відношенню до наслідків вольова ознака умислу буде виражена в тому, що особа або бажає їх настання, або свідомо припускає настання цих наслідків. При цьому наслідки першого рівня завжди охоплюються умисною формою вини, що ж стосується похідних наслідків, то вони можуть бути результатом як умислу, так і необережності. На підставі цього О. П. Дячкін стверджує, що умисні злочини, які посягають на об'єкти електроенергетики та зв'язку, можуть вчинюватись як

в межах однієї форми вини (умислу), так і в рамках складної (змішаної) форми вини – умислу щодо дій та наслідків першого рівня і необережності щодо наслідків другого рівня (похідних наслідків) [7, с. 121–122].

Продемонстрований плюралізм поглядів щодо питань про ставлення винного до похідних наслідків знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ можна пояснити трьома факторами: по-перше, складністю визначення суб'єктивної сторони у злочинах із похідними наслідками, до категорії яких належить і злочин, передбачений ст. 270-1 КК; по-друге, відсутністю в чинному кримінальному законодавстві положень, які стосуються тих випадків, коли у винної особи присутнє різне психічне ставлення до окремих об'єктивних ознак одного й того самого злочину; по-третє, невирішеністю проблеми так званої «змішаної» форми вини на доктринальному рівні.

Враховуючи сказане, є підстави вважати, що правильне визначення суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 270-1 КК, можливе лише за умови звернення до загальнотеоретичних надбань кримінально-правової науки, присвячених як особливостям суб'єктивної сторони в злочинах із похідними наслідками, так і питанням змішаної форми вини.

Розпочати слід з того, що для позначення форми вини, за якої в суб'єкта наявне різне психічне ставлення до окремих об'єктивних ознак одного й того самого злочину, в доктрині паралельно вживаються такі назви, як «змішана», «складна», «подвійна» форма вини. Але незважаючи на деяку внутрішню подібність, ці поняття все ж не можна вважати повністю синонімічними. Найбільш наглядно продемонстрував співвідношення вказаних категорій Є. В. Шевченко, котрий розділив відповідні злочини на декілька груп.

До першої групи науковець відніс делікти, що мають ознаки одиничних ускладнених злочинів, які йменуються складеними. Формула суб'єктивного змісту в них може бути записана як «умисел + необережність». Такі злочини завжди характеризуються 2-ма різними формами вини – умислом до проміжного наслідку й необережністю до похідних наслідків. Оскільки вони становлять собою враховану законодавцем ідеальну сукупність 2-х (або більше) злочинів, то для визначення таких випадків найбільш прийнятним є застосування категорії *«злочини з подвійною формою вини»*.

Другу групу складають делікти, в яких психічне ставлення винного до похідного наслідку може характеризуватися як умисною, так і необережною формою вини. Суб'єктивна сторона цієї групи злочинів може бути визначена як «прямий умисел + непрямий умисел», або як «умисел + необережність». На думку Є. В. Шевченка, для визначення суб'єктивної сторони таких злочинів найбільш вдалим буде використання поняття *«злочини зі складною формою вини»*. До цієї

ж групи діянь правник відносить і ті, в яких у межах одного складу законодавець об'єднує адміністративний делікт і злочин.

До третьої групи належать злочини з альтернативно викладеними похідними наслідками, які можуть наставати одночасно. Це випадки, коли суспільно небезпечне діяння здатне породжувати відразу 2, 3 або більше видів похідної шкоди. При цьому окремі наслідки можуть утворювати самостійні злочини, інші ж – ні. До того ж, як на цьому акцентує увагу Є. В. Шевченко, щодо одних наслідків психічне ставлення винного може характеризуватися умисною формою вини, щодо інших – необережною (прямий умисел + непрямий умисел + один із видів необережності). Посилаючись на працю В. І. Касинюка [8, с. 42], Є. В. Шевченко пропонує для подібних випадків запровадити окрему категорію – «злочини з комбінованою формою вини» [9, с. 112–113].

На підставі вищевикладених суджень Є. В. Шевченко резюмує, що така класична категорія, як «змішана форма вини», повинна використовуватися як родове поняття, яке показує ускладненість суб'єктивної сторони деліктів певного виду. За такого розуміння правові категорії «змішана вина» і «подвійна», «складна» й «комбінована форма вини» співвідносяться відповідно як родові й видові поняття [9, с. 112].

Проектуючи запропоновану Є. В. Шевченко класифікацію на досліджуване питання, можна дійти висновку, що злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК, слід відносити до другої із указаних груп злочинів зі змішаною формою вини – злочинів зі складною формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися як умислом, так і необережністю. Що ж до заборони, передбаченої ч. 3 ст. 270-1 КК, є підстави вважати, що цей злочин слід відносити до злочинів з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути як умисним, так і необережним, у той час як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним.

Але незважаючи на висловлені вище судження, у цілому злочин, передбачений ст. 270-1 КК, слід визнавати умисним, оскільки ставлення винного до знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ та проміжних наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ чи створення такої загрози, яке й визначає спрямованість злочину та його суспільну небезпечність, є умисним.

При цьому, в залежності від того, який саме похідний наслідок був спричинений, можливі декілька варіантів кваліфікації.

Зокрема, в тих випадках, коли винна особа бажала настання в результаті умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ майнової шкоди у великому або особливо великому розмірі, такі дії мають отримувати кримінально-правову

оцінку з посиланням на відповідні частини ст. 270-1, а не ст. 194 КК. Видається, що кваліфікація подібних проявів за ст. 194 КК суперечила б правилам кримінально-правової кваліфікації, відповідно до яких при конкуренції статей застосуванню підлягає стаття Особливої частини, яка передбачає ознаки спеціальної норми. Саме на підставі цього правила в посібнику по кваліфікації злочинів, підготовленому представниками луганської школи кримінального права, обґрунтовано зазначається, що дії винного не можуть кваліфікуватися за ст. 194 КК, якщо пошкоджене або знищене майно захищене спеціальними кримінально-правовими нормами. Як приклад, вказується на те, що випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики та пошкодження ліній зв'язку, які мають багато спільного із злочином, передбаченим ст. 270-1 КК, мають кваліфікуватися за статтями 194-1 та 360 КК відповідно [10, с. 301]¹.

При цьому зрозумілими є і мотиви, якими керувалися В. В. Антипов та В. О. Навроцький, висловлюючи думку про те, що подібні випадки мають кваліфікуватися за ст. 194 КК. Головним із таких мотивів є місце розташування досліджуваної норми в системі Особливої частини, яке визначає спрямованість аналізованого діяння на порушення в першу чергу громадської безпеки, а не власності. Утім, за умови сприйняття позиції про те, що ст. 270-1 КК не є спеціальною відносно ст. 194 КК, можна було б констатувати, що у випадках умисного ставлення особи, яка знищує або пошкоджує об'єкти ЖКГ, до наслідків у вигляді майнової шкоди у великому (особливо великому) розмірі, вчинене мало б кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених статтями 194 та 270-1 КК.

Варто наголосити на тому, що першопрчиною виникнення подібних суперечок щодо кваліфікації розглянутих випадків є помилкове місце розташування норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. Видається, за умови розміщення досліджуваної заборони в розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності», як це сталося, наприклад, у випадку з нормою про умисне знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики, було б ще більш очевидно, що вона є спеціальною відносно ст. 194 КК, що дозволило б уникнути дискусій стосовно кваліфікації випадків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, в яких ставлення винного до майнової шкоди є умисним.

Зроблені вище висновки стосуються і ставлення винної особи до створення загрози життю або здоров'ю людей – і при умисному, і при необережному від-

¹ Відсутність вказівки криміналістів на випадки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ можна пояснити тією обставиною, що цитований посібник був виданий у 2010 р., а норма, якою передбачається кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ з'явилась у КК України лише в 2011 р.

ношенні до вказаних наслідків умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинене має кваліфікуватися лише за ст. 270-1 КК.

Таким чином, є підстави констатувати, що для кваліфікації злочину, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК, не має значення ставлення (умисне чи необережне) винної особи до спричинених нею «створення небезпеки для життя чи здоров'я людей» або «майнової шкоди у великому розмірі», за умови настання яких відповідне діяння має кваліфікуватися виключно за ст. 270-1 КК.

Інша ситуація спостерігається у випадках, коли наслідком умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ виступає «загибель людини або інші тяжкі наслідки» (наприклад, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній або декільком особам).

У тому разі, коли буде доведено, що в особи, яка скоїла умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, було необережне ставлення до вказаних наслідків, вчинене слід кваліфікувати лише за ч. 3 ст. 270-1 КК.

Складніше вирішити ситуацію, якщо буде встановлено, що винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання таких наслідків. Кваліфікувати скоєне лише за статтями про умисні злочини проти особи не можна, оскільки, з однієї сторони, у проєктованій ситуації відбувається посягання на два незалежні об'єкти кримінально-правової охорони, а з іншої – умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ не виступає конститутивною ознакою жодного із злочинів проти життя та здоров'я особи, що вимагає при кримінально-правовій оцінці вчиненого обов'язково посилатися й на ст. 270-1 КК.

За таких умов залишається два варіанти кваліфікації:

1) за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270-1 КК, та відповідним умисним злочином проти життя та здоров'я особи;

2) за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК, та умисним злочином проти життя та здоров'я особи.

Другий із запропонованих вище варіантів є більш прийнятним, оскільки при кваліфікації аналізованих діянь за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 270-1 та статтею, яка передбачає відповідальність за умисний злочин проти життя та здоров'я особи, фактично відбувається подвійне інкримінування, що суперечить відомому ще з римського права принципу *non bis in idem* (ніхто не повинен двічі нести покарання за один і той самий злочин), який знайшов своє вираження в конституційному імперативі про те, що ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ч. 1 ст. 61 Конституції України).

При цьому потрібно зазначити, що всі суперечки навколо кваліфікації випадків, коли особа, яка скоїла умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, передбачала і бажала або свідомо допускала настання наслідків у вигляді заги-

белі людини або завдання тяжких тілесних ушкоджень можна було б вирішити так, як це зробив російський законодавець, – вказати в ч. 3 ст. 270-1 КК на необережне ставлення винного саме до подібного роду наслідків¹. За умови внесення відповідних змін буде усунуто будь-яке підґрунтя для суперечок навколо кваліфікації умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, яке спричинило загибель людини або інші подібні наслідки, адже буде чітко зрозуміло: за умови необережного відношення особи до таких наслідків, скоєне має кваліфікуватися виключно за ч. 3 ст. 270-1 КК як умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, що з необережності спричинило, наприклад, загибель людини; у випадку ж умисного ставлення до загибелі людини, вчинене має отримувати кримінально-правову оцінку з посиланням на ч. 1 ст. 270-1 КК, оскільки відбулося умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, та відповідну статтю про умисні злочини проти життя та здоров'я особи.

Дослідивши вину, слід перейти до аналізу мети та мотиву злочину, передбаченого ст. 270-1 КК.

Мотив злочину – це обумовлене певними потребами чи інтересами, усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яке викликає у неї намір вчинити злочин, а мета – уявлення особи про бажаний наслідок її суспільно небезпечного посягання [3, с. 82].

Умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ може бути вчинене з різних мотивів – користь, хуліганство, помста, заздрість тощо. Але слід погодитись з О. П. Дячкіним, котрий небезпідставно звертає увагу на положення, яке в однаковій мірі стосується як злочинів, передбачених статтями 194-1 та 360 КК, так і злочину, передбаченого ст. 270-1 КК, – у першу чергу труднощі при кваліфікації скоєного викликають випадки вчинення вказаних злочинів із корисливих або хуліганських мотивів [7, с. 129].

Є підстави вважати, що в тих випадках, коли особа умисно знищує або пошкоджує об'єкт ЖКГ із корисливих мотивів, вчинене утворює ідеальну сукупність злочинів і, відповідно, має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ст. 270-1 КК, та відповідною статтею, яка передбачає відповідальність за корисливий злочин (як показує практика, найчастіше такою нормою виступає ст. 185 КК). Звісно, можна погодитись із думкою О. П. Дячкіна, котрий вказує на те, що коли скоєне з корисливою метою пошкодження не призвело і не могло призвести до порушення нормальної роботи об'єктів електроенергетики або зв'язку (у даному випадку – об'єктів ЖКГ), то в цьому випадку кваліфікація буде вірною за статтями, що передбачають відповідальність за корисливий зло-

¹ Свого часу подібну за змістом пропозицію щодо удосконалення ст. 194 КК України висловлювала С. А. Миронюк [11].

чин [7, с. 131]. Утім доволі важко, якщо взагалі можливо, уявити собі випадки пошкодження, а тим більше знищення об'єктів ЖКГ, які потенційно не могли б спричинити неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ.

Вирішуючи ж питання кримінально-правової оцінки умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчиненого з хуліганських мотивів, слід спиратися на вироблені доктриною правила кваліфікації хуліганських дій, поєднаних з умисним знищенням або пошкодженням майна, різновидом якого і являються об'єкти ЖКГ.

Зокрема, резонні судження з цього приводу висловив В. А. Ломако. На думку криміналіста, аналіз ознак хуліганства дає підстави для висновку, що такі насильницькі дії, як побої, мордування, а також умисне знищення або пошкодження майна характеризують особливу зухвалість. Тому вказане хуліганство не потребує додаткової кваліфікації. Однак, якщо в такій ситуації вчинені злочини, які за своїми ознаками і ступенем тяжкості суттєво відрізняються від хуліганства, має місце сукупність злочинів, що потребує кваліфікації за ст. 296 та відповідними статтями КК [3, с. 584].

У подібному руслі висловлюється і Г. Є. Болдарь. На думку дослідниці, знищення або пошкодження майна додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 194 КК не потребує за винятком вчинення більш тяжкого злочину. Тому, якщо під час хуліганства майно умисно знищується або пошкоджується будь-яким загальнонебезпечним способом, або це заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей, дії винного слід кваліфікувати за відповідною частиною ст. 296 і ч. 2 ст. 194 КК [10, с. 346].

Таким чином, з урахуванням вищевказаних доктринальних положень, можна дійти до висновку, що кваліфікація умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчиненого з хуліганських мотивів, здійснюється наступним чином: у тих випадках, коли санкція ст. 270-1 не перевищує санкцію ст. 296 КК, все скоєне має охоплюватися лише ст. 296 і додаткової кваліфікації не потребує; у тому ж разі, коли покарання, передбачене відповідною частиною ст. 270-1, є більш суворим, у порівнянні з передбаченим відповідною частиною ст. 296 КК (наприклад, умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ, вчинене загальнонебезпечним способом (ч. 2), або таке, що призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3)), вчинене підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених статтями 270-1 та 296 КК.

Примітно, що в російському кримінальному законодавстві кримінально караним визнається лише таке приведення в непридатний стан об'єктів життєзабезпечення (ст. 215-2 КК РФ), яке вчинене винною особою з корисливих або хуліганських мотивів. Але, загалом визнаючи той факт, що подібні злочини

частіше за все вчинюються саме з корисливих чи хуліганських мотивів (на це ж вказує і аналіз практики застосування ст. 270-1 КК), вказівка на такі мотиви безпосередньо в диспозиції відповідних кримінально-правових норм є зайвою та дещо казуїстичною. Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення, хоча й рідше, але все ж може вчинятися також і з інших, крім корисливих та хуліганських, мотивів. Наприклад: пошкодження водопроводу в якості помсти директору ЖЕК за те, що той не відреагував на скаргу особи з будь-якого питання; пошкодження теплоелектростанції, вчинене особою, яка таким чином спонукає суспільство до використання відновлювальних джерел енергії; знищення чи пошкодження газо- чи нафтопроводу з політичних мотивів, якщо при цьому особа не керується у своїх діях метою ослаблення держави; знищення об'єкта тепlopостачання, який знаходиться у приватній власності особи, якій винний задрить або з якою тривалий час конфліктує тощо. Звичайно, такі прояви можна зустріти не так часто – та все ж вони можливі. А за умови встановлення кримінальної відповідальності лише за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення (у даному випадку об'єктів ЖКГ), вчинене з корисливих або хуліганських мотивів, такі випадки опиняться поза сферою кримінально-правового регулювання.

З урахуванням реалій сьогодення в жодному разі не слід забувати і про те, що в тих випадках, коли метою особи, котра знищує або пошкоджує об'єкт ЖКГ, є послаблення держави, дії такої особи слід кваліфікувати як диверсію (ст. 113 КК). У цьому разі додатково кваліфікувати вчинене ще й за ст. 270-1 КК не потрібно.

Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктивна сторона складу злочину «умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ» характеризується виключно умисним ставленням винного до діяння та його проміжних наслідків. У той же час, ставлення до похідних наслідків аналізованого злочину є різним. Злочин, передбачений ч. 1 (ч. 2) ст. 270-1 КК, належить до злочинів зі складною формою вини, в якому ставлення винного до похідних наслідків може характеризуватися як умислом, так і необережністю. Що ж до заборони, передбаченої ч. 3 ст. 270-1 КК, то цей делікт є злочином з комбінованою формою вини, оскільки ставлення винного до «спричинення майнової шкоди в особливо великому розмірі» може бути як умисним, так і необережним, у той час як ставлення до «загибелі людей або інших тяжких наслідків» – лише необережним.

Для кваліфікації злочину, передбаченого ст. 270-1 КК, не має значення ставлення (умисне чи необережне) винної особи до спричинених нею «створення небезпеки для життя чи здоров'я людей» або «майнової шкоди», за умови настання яких відповідне діяння має кваліфікуватися виключно за ст. 270-1 КК.

Що ж до наслідків у вигляді «загибелі людей або інших тяжких наслідків», то в залежності від ставлення до них винного можливі два варіанти кваліфікації: у тому разі, коли воно є необережним, вчинене має отримати кримінально-правову оцінку з посиланням лише на ч. 3 ст. 270-1 КК; якщо ж буде встановлено, що винний передбачав і бажав або свідомо допускав настання таких наслідків, то скоєне слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК, та відповідним умисним злочином проти життя та здоров'я особи (ст. 115, 121 КК).

Перспективним напрямом подальшого дослідження має стати розроблення пропозицій до законодавства, ухвалення яких допоможе уніфікувати практику застосування ст. 270-1 КК України.

1. Злобин Г. А. Умысел и его формы / Г. А. Злобин, Б. С. Никифоров. – М.: Юрид. лит., 1972. – 264 с.

2. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джужи та А. В. Савченка. – К.: Атіка, 2011. – 648 с.

3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те видання, переробл. та доповн.]. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

5. Антипов В. В. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / В. В. Антипов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 407–416.

6. Розслідування злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства: метод. рек. / [С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, О. В. Таран та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 60 с.

7. Дячкін О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку: дис. ... канд. ... юрид. наук: 12.00.08 / Дячкін Олександр Петрович. – Дніпропетровськ, 2009. – 258 с.

8. Касынюк В. И. Уголовная ответственность за повреждение путей сообщения и транспортных средств: текст лекций / В. И. Касынюк. – Харьков: Юрид. ин-т, 1979. – 58 с.

9. Шевченко Є. В. До питання змісту і співвідношення понять «змішана», «подвійна» і «складна форма вини» в кримінальному праві / Є. В. Шевченко // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 115. – С. 104–113.

10. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – К.: Істина, 2010. – 430 с.

11. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Станіслава Анатоліївна Миронюк. – Дніпропетровськ., 2012. – 230 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://mydisser.com/en/catalog/view/6/348/9371.html>

Стаття надійшла до редакції 16.02.2016 р.